

کریکار له شیعری نوئ و هاوچه رخی کوردیدا

پ.ی.د. عهتا رهشید حسین

پ.ی.د. عهباس سآخ عهبدوئلا

بهشی زمانی کوردی، کولنجی پهروهردهی بنه پهتی،

زانکۆی سلیمانی

Atta.husain@univsul.edu.iq

Abas.abdulla@univsul.edu.iq

پوخته :

شیعر، وه کو ژانریکی ئه ده بی، ده کریت له گه لیک ره هه ند و پرووه وه شه نوکه و بکری و لپی بکولریته وه، جائیدی له پرووی روخساره وه بی، یاخود له پرووی ناوه روکوه بیت. هه ریه کیکیش له و ته وهر و پرووانه ده کری هه ریه که یان به ته نها بینه که رهسته و هه وینی باسیک و توپژهر به پیی توانا و سه لیه ی خوی کاریان له سه ر بکات.

له و چوارچیه وه شدا، یه کیک له و ته وهر و پرووانه ی، که ئیمه کارمان له سه ری کردووه و بنیاتی توپژینه وه که مانی له سه ر بنیاتنراوه، ناوه روک و مه به ستیکی شیعریه، ئه ویش په نگدانه وه ی رۆل و پیگه ی کریکاره، وه کو چینیکی زه حمه تکیش و هیزی بازوو له نیو شیعری نوئ و هاوچه رخی کوردیدا به ناویشانی (کریکار له شیعری نوئ و هاوچه رخی کوردیدا)، که وه کو یه کیک له بابهت و مه بهسته شیعریه کان سه رنجی گه لیک شاعیری کوردی به لای خویدا راکیشاوه و هه ر شاعیری کیش به پیی توانا و له پروانگه ی دید و بۆچوونه فیکریه که ی خویه وه هه ولیداوه سوود له و بابهت وهر بگری و له بنیاتی هه ندیک له دهقه شیعریه کانیدا په نگی پی بداته وه و به هویه وه په یامه شیعریه که ی بدات به گوپی خوینهر و بیسه ردا.

گومانی تیدا نییه، کریکار یه کیکه له و چین و تویره گرنگ و بهرچاوهی، که له نیو هه موو کومه لگای مروفایه تیدا هه بووه و بوونی هه یه و به دریاویی میژووش رۆلی هه بووه له بنیاتنانی شارستانیهدا و رهنج و ماندوو بوونی زۆری کیشاوه و له زۆریک له کایه کانی ژیاندا رۆل و کاریگهری جوانی هه بووه، به لام مخابن وه کو پیویست ئاوری لی نه دراوه ته وه و به هه ند وهرنه گیراوه.

کلیله وشه کان : شاعر ، کریکار ، ئایدیا ، ریالیزم

- هۆی هه لېژاردنی بابه ته که :

بیگومان، هۆی هه لېژاردنی بابه تیکی به و شیوهیه، بۆ ئه وه سه رچاوه ده گریت و ده گه ریته وه، که کریکار چینیکی زیندوووه له نیو کومه لگای مروفایه تی به گشتی و کومه لگای کوردیش به تایبه تی، به لام وه کو پیویست ئاوری لی نه دراوه ته وه، هه رچه نده که م ، تا زۆر له دوو توئی به ره مه می گه لیک له شاعیران و نووسه راندا به رچاوده که وئ و بۆته هه وینی بنیاتی کومه لیک ده قی شیعری و ئه ده بی و هونه ری، به لام تا ئیستا وه کو پیویست له نیو کار و توژی نه وه زانستییه کاندا باسی لیوه نه کراوه، بۆیه ئیمه ش له سۆنگه ی دلسۆزی و خه مخۆریمان ه وه بۆ چینی کریکار به پیویستمان زانی ئه و بابه ته به هه ند وهر بگرین و ئه م توژی نه وه یه ی له سه ر ئه نجام بده یین ئه ویش به سوود وهر گرتن له به ره مه می کومه لیک شاعیری نوئ و هاوچه رخی کوردی، هیوادارین توانییتمان که لینیک پر بکه ینه وه.

- گرتی توژی نه وه که

له راستیدا، هه موو کاریکی زانستی که م ، تا زۆر له دوو توئی کاره کهیدا تووشی گه لیک گیروگرت و کیشه ده بیته وه به تایبه تیش له پرووی سه رچاوه وه، به لام له گه ل ئه وه شدا ده بیت لیبراوانه دریره به ئه نجامدانی کاره که ی بدات، تا ده گاته ئامانجی سه ره کی کاره که ی.

- ریبازی توێژینهوه که

له م توێژینهوهیه دا ریبازی شیکاری وه سفیمان پهیره و کردووه، ئه وهش به مه بهستی ناساندن و خستنه پرووی که رهسته و برگه کانی توێژینهوه که، له لایه کی تریشه وه بۆ شیکردنه وه و هه لسه نگانندی بابه ته کانه.

- بنیاتی توێژینهوه که

توێژینهوه که مان له پیشه کی و دوو بهش و نه نجام پیکهاتووه. له بهشی یه که مدا، که زیاتر به شیکاری تیورییه، له م ته وه رانه ی خواره وه پیکهاتووه:-
- کرێکار له میژووی مروڤایه تیدا
- کرێکار له کۆمه لگای کوردیدا

- جیاوازی چینه تی

له بهشی دووه میشدا، که به شیکاری پراکتیکیه و تییدا کۆمه لیک دهقی شیعیریمان وه رگرتووه و به شیوه یه کی زانستیانه شیکردنه وه مان بۆ کردووه، که بریتیه له : (کرێکار له شیعری نوێ و هاوچهرخى کوردیدا).
له کۆتایی توێژینهوه که ماندا، ئه وه نه نجام و سه رچاوانه مان خستۆته پروو، که پێیان گه یشتووین و سوودمان لیان بینوه، دواتریش کورته ی توێژینهوه که مان به هه ردوو زمانى عه ره بی و ئینگلیزی خستۆته پروو.

به شی یه که م

کریکار له میژووی مروقیایه تیدا

به هه لدا نه وهی لاپه ره کانی میژووی چینی کریکاران له میژووی مروقیایه تیدا، ده بینین کریکاران هیزه گرنگه کانی میژوون و ((دروستکه ر و به ره مهینه ری نیعمه ته مادییه کانن و له گشت پله کانی میژوویدا دهوری گرنگیان گیراوه)) (ته به ری، ۱۹۹۴، ۲۳۳). واته هه ر ((له سه رده می هه ره کونی شارستانیه تی مروقه وه کریکار و کریگرته هه یه، به لام هیچ کات و له هیچ شوین ئه و کریکاره پهرش و بلاوانه نه بوونه ته هیزی بنچینه یی هیئانه به ره هم له ناو کومه لدا، تا پهیدا بوونی سه رمایه داری له گه ل ئه میاندا دوو چینی نوئ دینه کایه وه بۆرجوازی و کریکار، له بهرئه وهش که په یوه ندیی سه رمایه داری له ئه وروپای پوژئاوا بهر له شوینی تر دروست بو، هه ر له ویش له ده وروبه ری سه ده ی چوارده و پازده بو یه که م جار له میژووی ئاده میزادا چینی کریکار وه ک هیزیکی دیاری کومه ل هاته ناوه وه)) (ئه حمه د، ۱۹۸۶، ۲۵۳-۲۵۴).

هه ر له و چوارچیوه یه دا و سه باره ت به ره وت و ژیانی کریکار، گه لیک جار له جیاتی به کاره یئانی وشه ی کریکار، وشه ی (پرولیتاریا) به کار ده هیتریت جا چ له بواری ئه ده بیات و فرهه نگدا بیت، یاخود له بواری ئابووری و سیاسه تدا بیت... تد، که مه به ست لی چینی هه ژاران بووه و میژووی زاراوه ی (پرولیتاریا) ش ((بو یه که م جار له سه رده می ئیمپراتوریه تی پویمانیدا بو وه سفکردنی چینیکی نزمی پوما به کارهات. ئیدی دوای ئه و ماوه یه ئه م زاراوه یه بو وه سفکردنی ئه ندامانی چینی هه ژاران له کومه لگه ده ره به گایه تییه کونه کاندایه کاره یئنا. ته نانه ت (کارل مارکس) له په رتووکه که ییدا (سه رمایه) و له په رتووکه کانی دیکه شیدا ئه م زاراوه یه ی زور به وردی و زانستی به کاره یئاوه و مه به ستی له چینی کریکارانی پیشه سازی بووه، که به هیزی بازوو و ئاره قی

ناوچه وانیان بۆ به دهستهینانی پاروویه ک نان بۆ ژیانان کارده کهن)) (ئه لحه سه ن، ۲۰۱۲، ۱۲۲).

نه ک هه ر ئه وه نده، به لکو (کارل مارکس) به وه کاریگه ریه کی گه وه ری له سه ر هزری چاکسازی کۆمه لایه تیش جیهیشت، کاتیک به ردی بناغه ی لیکوئینه وه یه کی بابه تی دانا ده رباره ی ئه و جوولانه وه کۆمه لایه تیه شوپشگه رانه یه ی، که ئامانجیان چاکسازی و گۆران بوو. وه ک ده بینین مه به ستی (کارل مارکس) له هه موو ئه و چاکسازییه کۆمه لایه تیه نه دا، ئه وه بووه، که ((له رووی ئاکاری و په فتارییه وه، پیویسته کریکار و کارگه ریه کۆمه لایه تیه کان بۆ ئه نجامدانی گۆرانکارییه کی گشتگیر له کۆمه لگه دا له سه ری برۆن، که یارمه تی چاکسازی تاکه کان و کۆمه لگه ده دات)) (ئه لحه سه ن، ۲۰۱۲، ۱۸۹).

بیگومان، بره ری پشتی خه لک و مرۆفایه تی، بریتیه له چینه زه حمه تکیش و کریکارییه کان، که به درێژایی میژوو ئامرازه کانی به ره مه هینان له سه ر بناغه ی ئه زموون و لئوه شاوه یی خۆیان گه شه پیده ده ن و بناغه ی به رفراوانکردن و گه شه کردنی زانست و ته کنیک ئاماده ده کهن. له و پروه شه وه (مارکس) ده لیت: ((گه شه کردنی ته کنیکی به گشتی و بی ئه م لاولا له سییه ری هیممه تی ئه زموون و تینی کۆمه لدا ده گونجی و ئه بیته هۆی به ره مه هینان، که کریکاره کان له تیکه لایه هاوبه ش و کۆی خۆیاندا له پێوانه ی گه وه ردا به دی دینن، هاسانی ده کهن و به به ره مه هینان نیشان ده درئ)) (ته به ری، ۱۹۹۴، ۲۳۴).

شایانی باسه، کریکاری به توانا و به سه لقه پیش ئه وه ی له کۆمه لدا شوین دابنئ، خۆی له ژیر شوینه واری به هیزی مه لبه ندی ژیان خۆیدا په روه رده ده بی، له به ره ئه وه کریکار به هیزی بازووی خۆی و به رشتنی ئاره قه ی نیوچاوانی هه میشه هه ولیداوه ئاراسته ی ژیان بگۆری و مافه کانی به ده ست به یینئ، تا وه کو مرۆفیکی ئاسایی بتوانی ژیان به سه ربیات و بژیت، به لام مخابن هیزه

کۆنه پهرست و سهرمایه داره کان تیكۆشاون و له ههولێ ئهوه دا بوون، که ریبهره کانیا و بزاقه ناشتیخوازانه کانیا له ناو بیهن و بینه کۆسپ و ته گهره له بهرده میاندا، چونکه زیان به بهرژه وهندییه کانیا ده گهیهنن، به لام له گهڵ ئهوه شدا، ((کریکاران، ههر ئه و کریکاره سه نعه تیانه ی ده وره کانی سه رمایه دارین، به مه بهستی دا بین کردنی ئامرازی ژیا نی خو یان کار ده که ن، به لام له راستیدا سه رمایه داره کان ده وله مند ده که ن، چونکه ئه وان به ره مه می کاری حه قده ست پینه دراوی کریکاران، که پینده لێن (زیده بایی) ئه بیهن بۆ خو یان.)) (ته به ری، ۱۹۹۴، ۱۸۶-۱۸۷).

بیگومان، مه به ست له زیده بایی ((ئه و نرخه یه، که کریکار زیاد له نرخى هیزی کاری خو ی به وجود دینی)) (ته به ری، ۱۹۹۴، ۱۸۷) واته کاری زیاتر ده کات و خو ی ماندوو ده کات، به لام چینی سه رمایه دار بۆ سوودی خو ی به کاری دینی و کریکار به هیچ شیوه یه ک سوودمه ند نیه لێ و به لکو سه رمایه داره کان به مه بهستی وه ده سه ته یانی قازانجی زیاتر، به ره مه مه ییان به رفراوان ده که ن و له ته کنیکی نۆی و ده سته که وته کانی زانستی بۆ به ره مه مه ییان که لک وه رده گرن و به م جو ره ده سته که وتی کار زیاد ده که ن و بازار به رفراوان ده که ن و بۆ په یدا کردنی سه رچاوه ی نۆی که ره سته ی خا و تیده کۆشن و بۆ ئیستیعمار و تالانی وه حشیانه ی موسته عمه رات هه نگاو هه لده گرن.

به هه رحال، کریکار له هه موو حالیکدا هیزی بنچینه یی و داینه مۆی هه موو رووداویکی میژووی گزنگ و پیکه یه نهری سو پای کارن و به بی کۆششی ئه و هیچ گۆرائیک دروست نابێ. ئه مانه له پرۆسیسی گۆرائی کۆمه لدا هۆیه کی ئیجابین و زۆربه ی کات سروشتی بزووتنه وه ی کریکاری پشت به و هۆیا نه ده به ستی. ده کری له ریی بنچینه ی مه سه له کۆمه لایه تی و سیاسیه کانی چینی کریکارانه وه واقیعی چینی کریکاران و پۆل و گزنگیا ن له ژیا نی کۆمه لگا دا

دهستنیشان بکری. ئەمەش ئەو دەگەیه نیت سەرھەلدان و پیکهاتی چینی کریکاران بەندە بە باری کۆمەلایەتی و ئابوورییەو، بەلام ئەم دیاردەپەش لە کۆمەلایکەووە بۆ کۆمەلایکی تر جیاوازی هەیه.

مخابن، هەر لەو چوارچۆیەدا و بە زیاتر شۆرپوونەوومان بە نیو جیهانی چینی کریکاردا و هەلدانەووی زیاتری لاپەرەکانی میژوو، ئەوومان بۆ دەرەکەوئیت، کە زۆرجار ئەم چینه قوربانیدەر و زەحمەتکێشە هەزار و نەبوون و خاوەن ناوبانگ و بەهایەکی کۆمەلایەتی نزم بە بەراورد لەگەڵ چینی ئەرستۆکراتی و چینی بۆرجوازیدا، چونکە ((ئەم چینه خاوەنی زەوی و زار و ئامرازەکانی بەرھەمھێنانی پیشەسازی و سەرمايە نین. زۆرجار ئەم چینه ملکەچی دەست رۆیشتوویی چینی بۆرجوازین، کە خاوەن ئامرازەکانی بەرھەمھێنان و مولکدارین و دەست رۆیشتوون)) (ئەلحەسەن، ۲۰۱۲، ۱۲۲). بەلام لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا، دیارە، چینی کریکاریش وەکو هەر چینیکی تری کۆمەلگە لەگەڵ گۆرانکارییەکانی کۆمەلگەدا ئەمانیش گۆرانکارییان بەسەردا هاتوو بەتایبەتیش لە دواي شۆرشێ ئۆکتۆبەری سالی ۱۹۱۷ لە دواي نەمانی دەسلاتی قەیسەری و دروستبوونی دەولەتی شورەوی لە روسیادا، کە بوو هۆی ئەووی زیاتر ئاوپر لەم چینه زەحمەتکێشە نیو کۆمەلگە بدیرتەووە و کارەکانیان و ماندوو بوونیان زیاتر بەرز رابگیریت، بۆیە لە روسیادا ((بنکەیهک دامەزرا بەناوی (Proletkult) واتە کلتووری پرۆلیتاریایی، کە ئامانجی بەدیھێنانی کلتووریکی پرۆلیتاریایی رووت بوو، کە تیکەڵ بە تاو و تەئسیری کلتووری بۆرژوایی نەبێ)) (میھەین، ۲۰۰۹، ۶۹).

هەر لەو چوارچۆیەدا و لە سالی ۱۹۳۸ لە روسیادا ((کۆمیتەي ناوھندی حیزبی بەلشەویک لە بابەت ئەووی ئەدەبیات دەشی لە خزمەتی بەرژەوھندییەکانی حیزبدا بێ، نووسەرانی بۆ ناوچە پیشەییەکان دەنارد و داوای

لیده کردن، که له رۆمانه کانی خۆیاندا ستایشی سه نعه تی ماشینی بکه ن. گشت ئەم شتانه ش له کۆنگره ی نووسه رانی سوڤیه ت له سالێ ۱۹۳۹ دا له ریگای په سه ندکردنی ره سمی ریالیزمی سوڤیالیستدا گه یشته چله پۆپه ی خۆی)) (میهرین، ۲۰۰۹، ۶۹).

له راستیدا، ئەمه ش وایکرد به گر و تینیکی نوپه ته ماشای چینی کریکاران بکری و ته نانه ت له فه لسه فه و ئایدیای حیزیشدا زیاتر په نگه داته وه و دروشمی (کریکارانی جیهان یه ک بگرن) به رجه سه بیته و ده بویه پرسى گۆرانکاری ئایدیۆلۆژی و باره ییان و په روه رده کردنی کریکاران له ژیر تیشکی رۆحیه تی سوڤیالیستیدا له به رچاو بگیریته. که واته به مه به ستی پاراستنی ژیان و که رامه تی کریکاران، جا ژن بن، یان پیاو. (شیلا رۆباتام) پپی وایه ده بیته خاوه نی ئۆرگان و پیکخراویکی پیشه یی خۆیان بن، تا پیکه وه بتوانن مافه کانیان ده سه به ر بکه ن. واته بوونی دامه زراوه ی یه کیتی کریکاران، تا به هۆیه وه بتوانن ((رۆلی خۆیان له شوینی کاردا به رزتر بکه نه وه و بو ریفوومه کومه لایه تی و سیاسیه کان ده ست بکه ن به فشار دروستکردن له سه ر ده ولته ت)) (رۆباتام، ۲۰۱۰، ۱۶۱). ئەوه ش به و مه به ستیه ی، ئەگه ر له حاله تیکدا تووشی جوریک له چه وسانه وه و پیشیلکردنی مافه کانیان بوونه وه، جا به هه ر بیانوو یه ک بیته. که واته فشار دروستکردن له سه ر ده ولته ت، له وانیه ئه و قورساییه له سه ر لایه نه کانی ره های تاک له پیناسه ی پیکخراوی دیموکراتدا که م بکاته وه. سه باره ت به دروستکردنی بزوتنه وه یه کی کریکاری بو به رگریکردن له ماف و داخوازییه کانی چینی کریکاران (د. که مال مه زهه ر ئەحمه د) پپی وایه ده بیته هه موو ئەم هۆکارانه له ئارادا هه بن، تا کریکاران بتوانن هه ولی گۆرینی واقعی پپ له ئیش و ئازاریان به دن، له وانیه ش وه کو:-

۱. باری گرانی ژیانی رۆژانه.

۲. نزمى ئاستى هۆشیاریی چینیایه تی به تایبه تیش نه خوینده واری.
۳. کرێکاران پیمان وایه، سیاسهت پیشه یه که و تایبه ته به توێژه کۆمه لایه تیه دهست رۆیشتوووه کان و شتی که له وزه و توانای ئه ماندا نییه.
۴. نزمبوونه وهی بهرده وامی باری ئابووری و ناله باری زرووفی ئیشکردن.
۵. نه شونما کردنی بزوتنه وهی نیشتمانی و بیروباوه پری دژ به ئیمپریالیزم.
۶. پهیدا بوونی رۆشنیران له سه ر شائوی سیاسی وه ک توێژیکی شۆرشگێر.

۷. تیگه یشتن و پیگه یشتنی کرێکاران و هه سته کردنیان به ریگای خه باتی بی وچان له پیناو ده سته ستنی مافه ره واکانیاندا. (ئه حمه د، ۱۹۸۶، ۱۱۵-۱۲۲).

نهك هه ر ئه وه نده، به لكو له پال ئه و بزافه کرێکارییه شدا، ته نانه ت ((سیسته می سیاسی له ولاتدا رۆلی گرنگی هه یه له ئاراسته کردنی تاکه کاندای بۆ به شداریکردن له پرۆسه ی سیاسی و پیگه یاندنی سیاسیدا. لیسه وه هۆشیاریی سیاسی و کۆمه لایه تی و مملاتیی دیموکراتی له ولاتدا به رقه رار ده بیته و کۆمه لگه ش به ره و گۆران و نویبوونه وه و کرانه وه ده چیته و له داخراوی و دواکه وتوویی رزگاری ده بیته)) (الغزوي، ۲۰۱۶، ۷۵). بیگومان، به وه ش کرێکار ده توانی زیاتر به رگری له ماف و داخواییه کانی بکاته وه و مافه کانی زیاتر بۆ ده سته به ر ده بیته.

- کرێکار له کۆمه لگای کوردیدا

کوردستان به هۆی ئه و پیگه گرنگی، که هه یبووه به درێژایی میژوو له سه ر نه خسه ی جیهانی و به تایبه تیش له ناوچه ی خۆره لاتی ناوه راستدا، که خاوه ن شارستانیه ته. واته ((نه ته وهی کورد هه ر له کۆنه وه نیسته جیی شوینیکی زۆر گرنگ بووه. بیگومان کوردستان وهك بربره وایه بۆ رۆژه لاتی ناوه راست)) (مه زهه ر، ۱۹۸۵، ۹). ئه مه ش ئه وه ده گه یه نیته، که به درێژایی میژوو هه ر وا

گرنگ بووه، چونکه کهوتۆته ناوه پراستی شارستانیته کۆنه کانهوه، که ((زۆربهیان له رۆژه لاتی نزیکا پیدابوون و پهرهیان سه ندووه له سه رووی هه مووشیانهوه شارستانیته تی فارس و شارستانیته تی عه ره بی ئیسلامیه، که له عیراقدا کاتی عه باسیه کان گه یشته به رزترین پله ی پیشکه وتنی.)) (مه زهر، ۱۹۸۵، ۹). له و پرووه شه وه، گه لی کورد که م، تا زۆر ده وری له و شارستانیته تانه دا هه بووه و که وتوووته ژیر کاریگه ریی ئه و شارستانیته تانه وه و به هه مان شیوه ش کاریگه ری هه بووه له سه ریان. جا ئه وه ی لیره دا مه به ستمانه رۆل و گرنگی کریکاره، که به پیی حوکمی ژیان و باری کۆمه لایه تی کورد بوونیان هه بووه. ئه مه ش ده گه ریته وه بۆ ئه وه ی، که:

۱. ده وله مه ندیی کوردستانه، که به ره مه می کشتوکال و ئازه لی له نیوه ی دووه می سه ده ی نۆزده وه گه یشته چه ند بازاریکی گرنگی ئه وروپا. که لوه پلی دروستکراوی ئه ویش به خیرایی گه یشته که لاترین شار و گوندی لای خۆیان.
۲. په ره سه ندنی شاره کورده کان و به هیزبوونی په یوه ندیی بازرگانیان له گه ل شارانی تر و پیشکه وتنی پیشه سازی خۆمالیانه. له م پرووانه وه بۆ ماوه یه کی زۆر کوردستان شان به شانی مه لبه نده کانی تری رۆژه لاتی نزیک و ناوه پراست هه نگاوی به ره و پیشه وه ده نا. (ئه حمه د، ۱۹۸۶، ۲۵۴-۲۵۵). له گه ل هه موو ئه وانه شدا هه رچۆنیک بی ت ده کری بوتری، په یوه ندیی بازرگانی نیوان شاره کانی کوردستان خۆی و ئه و مه لبه ند و ناوچانه ی لیوه ی نزیک بوون به پیودانی قوناغی ده ره به گی خراپ نه بوو، به لام ده رکه وتنیان وه کو چینیکی زیندوو کارا له چاو ولاتانی ده وروبه ر دواکه وت. له و پرووه شه وه (د. که مال مه زهر) ده لیت: ((له کوردستان ئه م دیارده یه له به ر دوو هۆی گرنگ، تاراده یه ک له چاو ئه و ولاتانه دا دواکه وت. یه که میان: هیزی زۆربه ی په یوه ندی ده ره به گی و پاشماوه ی ژیانی کۆچه ری و نیمچه کۆچه ری ناو کۆمه لی کورد

بوو. ئەوی تریان نه بوونی دهر بهندیکی سه ره به خو بوو، که که لویه لی کوردستان و به ره می هیئراوی پیشه سازی ئە وروپای تیدا کۆبیته وه و پیوستی به ژماره یه کی زۆر کریکار و چەند کۆمپانیایه ک بی)) (ئه حمه د، ۱۹۸۶، ۲۵۴).

به هه ر حال، کریکار له هه موو حالیکدا هیئری بنچینه یی و داینه مۆی هه موو پرووداویکی میژووی گرنگ و پیکهینه ری سوپای کارن و به بی کۆششی ئە و هیچ گۆرانیك دروست نابی و کریکاری کوردیش هه میسه به پیی هه موو بارودوخه سیاسی و ئابووری و کۆمه لایه تیه کانی کوردستان هه ولیداو هه لگه ل ته وژمی گۆرانکاریه کاندا خو ی بگونجینی و رۆلی ئیجابی بینیت و له ری کخراویکی پیشه ییدا بوونی خو ی سه لمینیت. هه رله میانی زیاتر ئاوردانه وه و رۆچوونمان به نیو ژیانی کریکاری کورد و سه ره ه لدانیان له کوردستاندا و ره نگدانه وه یان له نیو گه لیک پیشه ی جۆراوجۆردا، گه لیک زانیاری زیاتر و به رچا وروونی زیاترمان به رچاو ده که وی، که هه موو ئەمانه ش ئە وه ده سه لمین، که کریکاری کوردیش وه کو کریکاری ولاتانی ده ورو به ر و جیهانیش هیچیان له وان که متر نییه و هه میسه به بازووی شان و ئاره قه ی نیوچاوانیان بوونی خو یان و ده ستره نگینی خو یان سه لماندو وه. بۆنموونه (د. که مال مه زه هر) ده باره ی ئە وه ده مانگی رته وه بۆ سه رده می میرنشینی سۆران، که کریکاری کورد چۆن رۆلیان بینوه له تۆپی جهنگیدا (مدفع) دژ به دوژمنانی کورد، هه روه کو ده لیت: ((جۆری دروستکردنی تۆپه کانی وه ستا (ره جه ب) یش له ره واندز نمونه یه کی تری ئە م راستیه یه. شۆره تی تۆپه کانی، که بۆ میری ره واندزی دروست ده کردن ده نگی دابوو وه. ته نانه ت زۆر به ی ئە و (۸۰) تۆپه یش، که والی موسل هه یبو و له ده ستردی کریکارانی ره واندز بوون. شایانی باسه، ئە و مه عده نه ی بۆ دروستکردنی تۆپه کان به کار ده هیئران له ده وروپشتی ره واندز به کاری کری گرت هه رده هیئران)) (ئه حمه د، ۱۹۸۶، ۲۵۷). هه روه ها سه باره ت به هاته کایه ی

رۆلی زیاتری کریکاری کورد و ده رکهوتنی له میژووی نویدا (د.مارف خهزنه دار) ده لیت: ((له دواى جهنگى یه که می گیتییه وه، له کومه لى کورده واریدا وه کو هه موو کومه له کانی تری رۆژه لاتی ناوه راست چینی کریکار به مانای (پرۆلتیر) یش په یدابوو)) (خهزنه دار، ۲۰۰۱، ۵۷).

دیاره، دواى جهنگى جیهانی یه که م و هاتنه ئارای حیزبى شیوعى له کوردستاندا و به تایبه تی سالانی بیسته کانی سه ده ی بیسته م و به دواوه، که له نیو رۆشنیران و لاواندا بلا بوته وه، هو کاریکی گرنگ بووه بو زیاتر ئاوردانه وه و به هه ند وه رگرتنی چینی کریکاران و جووتیاران و زه حمه تکیشانی کورد. له و رووه شه وه (توانا ره شید که ریم) له کتیبی (سلیمانی له نیوان سالانی ۱۹۴۵- ۱۹۵۸) دا ده لیت: ((له دواى جهنگى دووه می جیهانییه وه، بیرى چه پره وى به شیویه کی سه یر له نیو شاره کان و له لای رۆشنیرانی سلیمانی بره وى په یدا کرد. بیگومان، ئەم ته شه نه کردنه ش له لایه ک ده گیرته وه بو سه رکه وتنی یه کیتی سوڤیه ت له جهنگدا به تایبه تی هه لومه رجی تازه دروستبووی کۆماری کوردستان به یارمه تی سوڤیه ت، که کاریگه ری هه بوو له نزیکبوونه وه ی خه لکی له کۆمۆنیزم. له لایه کی تر بو بلا بوونه وه ی بیرى چه پره وى له جیهانی سییه م و نه چوونه سه ر و ناو میدی و وه راسبوون له و به لاین و گفته درۆیانه ی له دواى جهنگى یه که می جیهانییه وه به تایبه تی له لایه ن به ریتانیا وه به کورد درابوو)) (که ریم، ۲۰۱۲، ۵۴).

– جیاوازی چینایه تی

مه به ست له جیاوازی چینایه تی ئه وه یه، که ده بی ت ((داد په روهری کۆمه لایه تی بیاریزیت و ماوه ی چه وساندنه وه ی چینه کانی ژیره وه ی کۆمه ل له لایه ن چینه کانی سه ره وه ی نه دریت و هه ل سوو پراندنی کاروباری بزووتنه وه که دیموکراسیانه بی و کیش و ته رازووه مرۆفانه که نه خریته لاه، جه ماوه ری

ئیشکەر و زهحمه تکیش بهختیاری خوی له سهرکهوتنی بزووتنه وه که دا بهدی بکات)) (دلیر، ۲۰۰۳، ۳۶). واته ناکری بههیچ شیوهیهک و له ژیر هیچ جوره پاساویکدا چینی بالادهست، چینی ههژار و زهحمه تکیش بچه و سپینته وه و غه دریان لیبکات. تهنانهت له دووتوی جیاوازی چینایه تیدا، ده بی ((چینی کریکار و جووتیار و توژه چهوساوه کانی چینی ورده بورژوا له وه دلنیا بن، که دوای پرگاری نیشتمانی مافه چینایه تی و مرویانه کانیان پیشیل ناکری. نان و کار و نازادی و مروفایه تیان ریزیان لیده گیری. ئەمەش بەو دەبی، که ریکخستنی تایه تی به خوی هه بی و له بریاره چاره نووسازه کاندای پرسی پی بکری و به گوئی بکری)) (دلیر، ۲۰۰۳، ۲۵).

شایانی باسه، به پی تیروانین و بوچوونی هه ندیک له دهروونناسان یه کیک له هوکاره کانی دروستبوونی جیاوازی چینایه تی، بابه تی ده مارگریه، که نه وهش خوی له خویدا نه خوشیه کی دهروونیه و ((ناراسته یه که له روانگیدا کومه لیک کهس به باشتر ده زانریت دژی کومه لیک تر، نه وهش به مه بهستی که مکردنه وهی ئەندامانی ئەو کومه له یه)) (عزیز، ۲۰۱۴، ۲۱۰)، که ئەمەش له ئەنجامی بریاری پیشینه وه سهرچاوهی گرتووه. واته ئەو کهسه ی، که ده مارگریه، پیش نه وهی زانیاری تهواو کوبکاته وه له سهر کومه لیک، یان شتیک بریاری پیشینه یان له سهر ده دات، که ئەوانه باشن، یان خراپن، یان بریاری دزایه تیان ده دات. له و چوارچیوه یه شدا، ده کری بلین ده مارگری چینایه تی، نه خوشیه که، که ((له و کومه لگایانه دا به دی ده کریت، که سیسته می چینایه تی تیدا باوه، وه ک چینی سه رمایه داری به رامبه ر به کریکار، یان چینی هه ژار به رامبه ر به ده وله مهنده. ئەم جوره ده مارگریه ش له ریگهی سی هوکاره وه دروست ده بیته، که ئەمانه ن:-

۱. ههستکردن به که می بهرامبهر بهو چینهی، که ده مارگیرن بهرامبهریان.
(فهقیر دژ به دهوله مه ند).

۲. نازاردانی چینه که بهرامبهر به که سی ده مارگیر (سه رمایه دار، نازاردانی
کړيکار).

۳. به کهم زانینی ئه و چینه و سووکایه تی پیکردنیان (دهوله مه ند ،
سووکایه تی پیکردنی فهقیر)، یان (سه رمایه دار، سووکایه تی پیکردنی کړيکار).
(عزیز، ۲۰۱۴، ۲۰۱۴). جیبی وه بیر هیئانه وه یه، که بوونی جیاوازی چینایه تی
ده که ریته وه بو بوونی چینه کومه لایه تیه کان له کومه لگهی کون و کومه لگهی
دهره به گایه تی و کومه لگهی سه رمایه داریدا، که تیدا ئه و کومه لگایانه گرفتی
ئه و مملاتی چینایه تیه یان به خووه بینوه، که له نیوان چینه دژ یه ک و
مملاتی کاره کانیدا هه بووه. بو نمونه له کومه لگهی کوندا چینی نازاد و چینی
کویله هه یه، له کومه لگهی دهره به گایه تیشدا چینی خاوه ن زهوی و زاره کان و
چینی جووتیاران هه یه، له کومه لگهی سه رمایه داریشدا چینی خاوه ن کار و
چینی کړيکاران هه یه.

بیگومان ئه م چینانه ش به درژیایی میژوو به رده وام له مملاتی و دژایه تیدا
بوون له گه ل یه کتردا و زور کهم ریکه وتووه، که دانوو یان به یه که وه بکوئیت.
له و پرووه شه وه (کارل مارکس) پیی وایه ((فاکتوری ماددی هوکاری بوونی
مملاتی چینایه تیه له کومه لگه دا، چینی فه رمانره وا خاوه ن ئامرازه کانی
به ره مه یئانه و چینی به سه ردا کراویش خاوه ن هیچ شتیک نیه، ئه مه ش
جوړیک له رق و مملاتی له نیوان ئه م دوو چینه دا دروست ده کات و به
هه لگه پانه وه ی چینی فه رمانره وا و هاتنه دیی گوړانیک له ریپره وی په یوه ندییه
کومه لایه تیه کانی نیوان ئه م دوو چینه کوتایی دیت و ده بیته هو ی گوړانی
کومه لگه و گواسته وه ی له قوناغیکه وه بو قوناغیکی دیکه)) (ئه لحه سه ن،

۲۰۱۲، ۱۹۴). بهوش ریفورمی کۆمه لایه تی دروست ده بیّت، که ((بریتیه له هه موو گۆرانیك، که له ریكخستی کۆمه لایه تیدا پرووده دات، بونیاته که ی، یان وه زیفه که ی له میانه ی ماوه یه کی زه مه نی دیاریکراودا. گۆرانی کۆمه لایه تی به م پییه به سه ر هه موو گۆرانی کدا ده چه سپیّت، که له پیکهاته ی دانیشتوانی کۆمه لگه، یان بونیاتی چینایه تی، یان سیسته مه کۆمه لایه تیه کان، یان شیوازه کانی په یوه ندیه کۆمه لایه تیه کان، یاخود له و به ها و پیودانگه دا پرووده دات، که کار له ره فتاری تاکه که سه کان ده که ن و پۆل و پیگه یان له و ریکخراوانه دا دیاری ده که ن، که سه ربه ئه وانن)) (حه مه د، ۲۰۰۴، ۳۹).

که واته له دووتوی چاکسازی و به دیهانتی گۆرانه کۆمه لایه تیه کاند، پیویستمان به گونجانی کۆمه لایه تی هه یه. واته ((گه ران به دوای به خته وه ری و شادی له گه ل که سه کانی ناو ئه و کۆمه لگه یه ی، که تیدا ده ژیت و پابه ندبوون به ئاکار و پیوه ره کانی کۆمه لایه تی و قبولکردنی به هایه کان و گۆرانکاریه کانی ناو کۆمه لگه و هه ولدان بۆ به ده سه تهینانی ئه ندامیه تی چالاک و کارا له ناو کۆمه ل و دیاریکردنی پیگه ی کۆمه لایه تی و کارلیک کردنی ته واو له گه ل ئه ندامانی کۆمه ل بۆ گه یشتن به ئامانجی دروستی کۆمه لایه تی و هاوسه نگی ده روونی له خودی تاکه وه بۆ خودی کۆمه لایه تی، واته به کۆمه لایه تی بوونی تاک)) (حه مه د، سالی چاپ نییه، ۲۰۰۸).

به واتایه کی تر گۆرانی کۆمه لایه تی به مانا فراوانه که ی بریتیه له پرۆسه ی نویوونه وه ی بونیادی کۆمه لگه له سه ر ئاستی کۆمه لایه تی و سیاسی و کلتووری و پرۆشنیری ... تد. هه ربۆیه له ئه نجامی ململانی چینی چه وساو و چینی چه وسینه ردا هۆشیاری چینایه تی له کۆمه لدا دروست ده بیّت، ئه مه ش ده بیته مایه ی گۆرانی کۆمه لایه تی و خۆی له خۆیدا ئامازه یه بۆ گۆران له بونیادی دام و ده زگا و دامه زراوه کۆمه لایه تیه کانی وه کو خیزان، دام و ده زگاکانی په روه رده و فیرکردن، سیسته می سیاسی، سیسته می کارگیری ... تد.

به شی دووهم

کریکار له شیعری نوئ و هاوچه رخی کوردیدا

له ئه ده بی کوردیدا زیاتر بایه خ به کیشه ی چینی جووتیاران دراوه و ئاوری لیدراوه ته وه. مخابن، شاعیرانی کورد وه کو پیویست به لای چینی کریکاراندا نه چوون و ئاوریان لی نه داوه ته وه و هه ستیان به و رۆله گرنکه ی چینی کریکاران نه کردوو له کۆمه لگه ی کوردیدا. له و پرووه وه (د. که مال مه زهر) گله بی له نووسه ران ده کات و ده لیت :- ((کریکاری کورد ژماره یان زۆره و کیشه یان زۆرتر بویه ژیانان پر له چیرۆکی بی هاوتا و داستانی به دانسقه و تابلوی رهنگینه .. حه یفه دهستی ئه دیبی کوردی دل په ره ی گول، که تالای زووخواوی ژیان، زاخواوی میشک و قه له می داوه، زوو نه گاته گه وه ره و ئه لماسی ئه و خه زنه ده وله مه نده)) (مه زهر، ۱۹۸۵، ۲۲۹).

شایانی باسه، له دوا ی جهنگی جیهانی دووه مه وه له باشووری کوردستاندا کریکاران به هو ی تیکۆشانی سه ختیانه وه توانیان جو ره سه ره به ستیه ک به ده ست بهینن و ری کخراوی تاییه تی خو یان دامه زراند و ته کانیکیان به بزووته وه ی کریکاری دا به تاییه تی دوا ی راپه رینه مه زنه که ی کریکارانی گاوریخی له سالی ۱۹۴۶ له شاری که رکوو کدا دژی رژی می پاشیه تی ئه و سه رده مه و دواتریش زنجیره یه ک چالاکی له سه رتاسه ری خاکی عیرا قدا دژی زولم و سته م و زۆری ده سه لات. له راستیدا، ئه مانه بوونه به ردی بناغه ی سه ره له دانی ئه ده بیکی نوئ له و باره یه وه شه وه (ره ئوف حه سه ن) ده لیت :- ((چیرۆکنووس و شاعیری به توانا و دل سو ز ده توانی له هه موو راپه رینیک و شه هیدیک تابلویه کی مرۆفانه ی نوئ بنه خشی نی و بیته پشتیوانی خه مخۆری ئه و تو یان)) (حه سه ن، ۱۹۸۲، ۱۹).

وه ک ئاشکرایه، خه سه له ته کانی شیعری کریکاری له دوا ی ئه و قوناغه وه جه خت له کریکاربوونی خو یان ده که نه وه و به رو شنی چینی کریکار ده که نه

ئامانج به تایبهتی دژی بورجوازیهتی ئه و سهردهمه. دیاره، که ههندیکیان ئه و دوخه چهند دهنگیکی شیعری هینایه ئاراوه، که ههندیکیان دهنگی سووسیالیستی و مارکسی بوون. ههربۆیه ((ئهدهبی کرێکاری خالی نییه له تهکنیک و ئیستاتیکا، به لکو هه لگری جوړیک ئیستاتیکایه، که خالی لیوه ههستانی له سه ربنه مای مملانی و به رهنگاری وه ستاوه)) (حه سه ن، ۱۹۸۲، ۶۰). ئه مه ش وایکرد چهن دین ده قی کرێکاری بینه به ره هم ، که به ره ه لستی ده سه لاتی زو ردارانه ی چینه ده سه لاتداره کانی کردووه. له و پرووه وه (په ئوف حه سه ن) ده لیت :- ((ئه دیب و نووسه ران زو رجار ناچارده بن، که له به ره مه کانیاندا به وردی ئاگاداری ئه وه بن وشه و پرسته کانیان به جوړیکی ئه وتو هه لپژیرن، که به ته واوه تی له خزمه تی ئه و چینه دا بی و میلیله تیش له مه به سستی بگات و ههروه ها به سه ر په قابه ی چینه که ی تر دا تیپه پرین)) (حه سه ن، ۱۹۸۲، ۶۱).

هه ر له و چوارچۆیه دا و له شوینیکی تر دا نووسه ر ده لیت :- ((خه باتی کرێکاران له نزیکه وه ده سه لاتداریتی ده خاته مه ترسییه وه و به ره نگار بوونه وه که راسته وخۆیه، بۆیه ده بی نووسه ر به وریایی ته واوه ئیدیۆم و پرسته کانی هه لپژیرن و دایانرپژیرن)) (حه سه ن، ۱۹۸۲، ۶۲). له روانگه ی ئه و بوچوونانه وه دین هه لسه نگاندن و شه نوکه وی چهند ده قه شیعرییه کی چهند شاعیریک ده که ین، که له دووتوی به ره مه مه شیعرییه کانیاندا باسی دۆزی کرێکاران و کیشه کانیان کردووه به تایبه تی شاعیرانی باشووری کوردستان، به لام له گه ل ئه وه شدا مه رج نییه هه موو ئه و شاعیرانه خو یان سه ر به چینی کرێکاران بن، به لام له هه ست و ناخیاندا کیشه ی چینییه تی و ئازار و چه وسانه وه ی کرێکاران له بنیاتی به ره مه مه شیعرییه کانیاندا په رنگی داوه ته وه.

گومانی تیدانییه، دهنگی کریکار به شیک بووه له داخواییه کانی
جه ماوه ری سته مدیده، که به دهستی دهسه لاتدارانی ئه و سه رده مه وه
نالاندوو یانه. بو نمونه (گوران) ی شاعیر له دهقی شیعری (بنی بیر) ه کهیدا
سکالای ئه و کریکارانه دهرده بری، که بو هه لکه ندنی بیرى نهوت کاریان
پیده کهن و دهیانچه وسیننه وه، به لام به ره مه که یان بو بیگانه و کومپانیا
بیانییه کانه و منداله کانی ئه مانیش به سکی برسی و گیانی ماندوو وه چاوه پروانی
بژیویی ژیان، مخابن به دهستیشی ناهینن، ههروه کو ده لیت:-

له بنی بیردا

وهك قرزانگ و وهك مشك و مار

به م كونه دا هاتوومه خوار

به چنگ ، به پى ، به پاچ ، به دان

هه لئه كه نم بو خۆم زیندان

تا هه لکه نم پۆتر ئه چم

هه ی قور به سه ر کور و کچم (که ریم ، ۱۹۸۰ ، ۲۷۲)

ههروه ها (گوران) له جه ژنی کریکاراندا، که یه کی ئایاری هه موو سالیکه

دهنگی خوئی ده خاته پال دهنگی کریکاران و به گز سه رمایه داراندا ده چیتته وه،

ههروه کو ده لیت:-

یاد پیروزه یه که می ئایار

جه ژنی جیهانه بو گشت کریکار

کریکار به ندی سه رمایه دار بوو

پرووت بوو ! برسی بوو ! کز بوو، هه ژار بوو

ئه یچه و سانه وه خاوه ن سه رمایه

به مه مره و مه ژی کری ئه دایه (که ریم ، ۱۹۸۰ ، ۴۱۸)

یه کیکی تر له شاعیرانی کورد (شیخ سه لام)ه، که له دوو توئی ئه لبومه شیعریه کهیدا وه کو شاعیریکی به هه لویست و خه مخوری چینی کریکاران و جووتیاران و به رهی هه ژاران و چه وساوان له یه کیکی له دهقه شیعریه کانیدا داوا له چینی جووتیاران و کریکاران ده کات یه کبگرن دژی زولم و سته مکاری و نه چنه ژیر باری کۆت و بهندی داگیرکه ران و سه رمایه دارانه وه، ههروه کو ده لیت:-

هه لسن به جارئ لاوی کورد

زوو پاپه رن به ده ست و برد

بۆره پیاو و فه لاهی ورد

کریکارانی کوردی گورد

مه ژین بمرن به ئازادی

(سه لام، ۲۰۱۹، ۳۵)

نه وهك ئه سیری و بیدادی

وهك ده بینین، شیخ سه لامی شاعیر له ده ستیکی بزووتنه وهی ئازادیخوازی کورد له باشووری کوردستاندا به چهك و پینووسه کهی دهستی به شداری کردوو و هه میسه پالپشتی چینی جووتیاران و کریکاران و چه وساوه کانی کوردستان بووه له به ره مه شیعریه کانیدا. هه ر له چوارچیهی باسه که ماندا و ههروه کو له پیشتریشدا ئاماژه مان به رووداو و به سه رهاتی تراجیدیای مانگرتنی کریکارانی باخچهی گاوریباخی دا له شاری کهرکوک، که مخابن چهند کریکاریک بوونه قوربانی. ئه م رووداوه له بنیاتی شیعری چهند شاعیریکدا رهنگی داوه ته وه، یه کیکی له وانه (شیرکو بیکهس)ه، که له شیعریکیدا هاوار ده کات ده لیت:-

گاوریباخی

مقه ستیک بوو

له ناو باخی ههژارانا
به بی پهروا .. گه لا و گۆلی دهقرتاند و
به دیلی ئهیبردن بو شا
شا! پایپکی سهر زل بوو
قاچی ئهنايه سهر قاچ و
پهنجی چهوساوهی ئهکیشا
پۆزی خهमे نهوتاوویه کان
کاسه پریان لئی ئهپژا (مه شخه ل ، ۲۰۲۰، ۲۰۸-۲۰۹)

ههر له و چوارچیوه دا، (دلشاد مهربوانی) یش بهم شیوهیه له دهقی شیعری
(پاوه زهرده خه نه) کهیدا راز و نیازی خۆی به رانه بهر ئه و پرووداوه دلته زینه ی
گاورباخی دهرده بپیت و ده لیت :-

پۆله تو گاورباخی و یاخیوونی
کریکارانی کۆمپانیای نهوتت نه دیوه
خوینه کهیان ئه و پۆنه یه وا چه رخی ماشینه کان
ده گه پینئ
مه پۆ تۆزی گۆی بو دهنگی چه رخه کان راگره
سروودی چه رخه کان بیسته
کریکار ... دهستی و
شاعیر ... شیعری
ته سلیم ناکا

ته سلیم نه بی ... ته سلیم نه بی ... ته سلیم نه بی (مهربوانی، ۱۹۹۹، ۲۷۲)
ههروه ها (مارف به رزنجی) یش هه رچه نده وه کو چیرۆکنووس ناسراوه،
به لام جاروبار ئاوری له دنیای شیعیر داوه ته وه و له دووتوی به ره مه

شیعرییه کانیشیدا باسی چینی جووتیار و کریکار و هه ژارانیشی کردوو. ههروه کو ده لیت:-

دل پر له کوله و دیده پر گریان
له هه موو لایه سه رانسهر جیهان
دهستی کریکار، جووتیار، خوینده وار
بو توله سه نندن به رزه تا ئاسمان

(به رزنجی، ۱۹۹۳، ۱۷)

له رووی پله ی شاعیرییه وه، نووسهر (عومهر مارف به رزنجی) ده لیت:-
(مارف به رزنجی وهك شاعیریکی پیشکه وتنخواز به هه موو سه رکه وتنیککی
مرؤقایه تی به خته وهر بووه و به مایه ی خویشی و سه رکه وتنی خوئی زانیوه))
(به رزنجی، ۱۹۹۳، ۱۶).

ههروه ها له دهقی شیعری (هیژی رهنجدهران) هه کیدا به ئاشکرا داوای
یه کریزی و یه کگرتنی چین وتویژی کریکاران و رهنجدهرانی ولاته که ی
دهکات، که دژی سه رمایه دار و دهسه لاتدارانی سته مکار بوه سته وه و خهبات و
راپه رین له دژیان ئه نجام بدن، تا بتوانن مافه رهاکانیان به دهست بهین و
به شیوه یه کی یه کسان بژین، ههروه کو ده لیت:-

تهخت و تاراجی زولم تیکدهین به هیژی رهنجدهران
بینه مهیدان چست و چالاک، با نه مینتی بی فه ران
با نه مینتی هه رچی وهك زالوو به خوینی گهل ئه ژئی
توره یه ئینجا به دهستی گهل هه موو خوینیان رژی
ئه رز و ئاو بو رهنجدهران و بو کریکار و کارگا
ته ندروستی بو گهل و ههروهك هه موو بو خویندنگا
با برایانه به هاوپی تی، به یه کسان بژین
یا له کیلگه، یا له کارگا، یا له خویندنگا بژین (به رزنجی، ۱۹۹۳، ۷۸)

هەر له و چوارچیوهیه دا، شاعیریکی تری نیو کۆری خهبات و تیکۆشان ده بینین، که ئه ویش (جه میل په نجبه ر)ه، که له پیناوی گهل و نیشتمانه کهیدا گیانی خۆی کردۆته قوربانی و شیعره کانی په نگدانه وهی ژیانیکی سهخت و کۆلنه دانه. له باره ی پۆل و قاره مانیته (جه میل په نجبه ر) له ژیانیه ئه ده بی و سیاسیدا، (د. مارف خه زنه دار) ده لیت :- ((جه میل په نجبه ر شاعیریکی ناسک و هیمن و له سه رخۆ بوو، له مهیدانی وشه ی زمانی کوردیدا ورد و له گۆره پانی خهباتی چه کداری کوردایه تیدا درشت بوو، له گیتی جوانکاریدا هونه روه ر بوو)) (خه زنه دار، ۲۰۰۶، ۶۸۷).

شاعیر له دهقی شیعری (شۆرشی کریکاران)ه کهیدا رووده کاته سروشتی جوانی ولاته کهی و ئاویتتهی ئه لبومه شیعرییه کهی ده کات و تیدا بانگه وازی گه له کهی ده کات ، تا بتوانن به هیز و بازووی ماندوونه ناسانه ی چینی زهحمه تکیش و ره نجه درانی نه ته وه کهی ولاته کهیان زیاتر ئاوه دان بکه نه وه، ههروه کو ده لیت :-

ئاو و گلی ئه م سروشته
بو پپیوستی خه نده ی مروڤ
ده یکه یین به هۆنراوه ی ژیان
پیستی ئه سمه ری ئیمه
به رد و خشتی خانووی بهرز و
شه قامی شار
ده یشیلایت و ئاره قه ی خوین

(په نجبه ر، ۱۹۹۵، ۲۵۰)

هه لده سوئ له گیانی دیوار

ههروه ها له دهقی شیعری (سروودی هه ژاران)ه که شیدا به دهنگیکی زو لال روو ده کاته چینی چه وسینه ران و سه رمایه دارانی داگیر کهری ولاته کهی و پینان

ده لیت ، ئیدی ئیوه کۆتایتان هاتوو و له مه و لا کهس ناتوانی غه در له کریکاران و په نجه رانی ئه م ولاته بکات و به ره مه می رهنج و ماندوو بوونیان بدزن و به تالان بیهن، ههروه کو ده لیت:-

ئه ی چه وسینه ر

کهس ناتوانی رهنجی کریکاران بیا

هۆ داگیر کهر .. له مرۆ به دوا

هیز ناتوانی .. به ری کوردستانمان بخوا (په نجه ر، ۱۹۹۵، ۲۴۶)

له راستیدا، کریکار ئه و چینه زه حمه تکیش و ماندوو نه ناسه یه، که هه میشه و به در یژی میژوو هه ولیداو به هیزی بازوو و ئاره قی نیوچاوانی سه ره به رزانه بژیویی ژیان بو خوی و خیزانی دهسته بهر بکات و لاره ملی کهس نه بیت، هه ربویه جلو بهرگ و پوخساری به لگه ی حاشا هه لنه گرن بو که سایه تی و ژیانی راسته قینه ی کریکار. له و پرووه شه وه (عوسمان شهیدا) وه کو شاعیریکی په نجه در له ناو بوته ی رهنج و ماندوو بوونی کریکاراندا چاوی به دنیا هه له یئاوه و خوی ناسیوه، ته نانه ت هاوسه ره که شی کریکاری کارگه بووه، هه ربویه هه موو ئه م هه ست و نهسته په نگه خوار دووه بوونه ته هه وین و که ره سه ی زۆریک له بنیاتی ده قه شیعرییه کانی. بو نمونه ئه وه تا له ده قی شیعری (برووسکه) کهیدا وینه یه کی راسته قینه ی پوخسار و ههستی ماندووی کریکار ده کیشیت و ده یخاته پروو، که هه میشه و به در یژی چوار وه رزی سال به سه رما و به گه رما له کاردایه و سه رقالی پهیدا کردنی بژیویی ژیا نه و ژیانیکی کوله مه رگی به ری ده کات، ههروه کو ده لیت:-

ئاسمان هه ور بی، یان سامال

زه وی هه تاو .. یان باران بی

له م گوشه ته سه که بیده نگییه ی ژووره که مدا

کریکاریکی تۆزای هه موو پۆژ دیدهنیم ده کا

له و ده مهیدا ئه و ده بینم

هه موو شتیك ده خوینمه وه

وه كو ئه و شیعره مه زنه ی

دهسته ملاتیی كوچ و مه رگه

به لام دلّه بچكۆله كه ی هه ر لیده دا (مه شخه ل، ۲۰۲۰، ۵۰۷)

وهك ده بینن ، شاعیر له بۆته ی ئه و ههسته پاك و بیگه رده یه وه بۆ ئه و چینه زه حمه تکیش و ماندوو نه ناسه، هیدی هیدی به نیو ژیا نی کریکاردا زیاتر شوپ ده بیته وه و وینای زیاتری که سایه تی راسته قینه ی کریکار ده کیشیت، که به ده ست زولم و زوری خاوه ن سه رمایه وه ده نالینیت و به رده وام غه دری لیده کریت و به بیانوی جوړاو جوړ ده چه وسینریتته وه. نموونه ی ئه مه ش ئه وه تا له ده قی شیعری (شه خته) کهیدا ده لیت :-

به یانییه و ... سه رما دهسته زبره کانی له گۆ خستوی

ژیان ... ئه رکی ره شه خیزانیکی برسی پی هه لگرتوی

چنۆکی خاوه ن کاره کان له ناخه وه ئه تگریتی (مه شخه ل، ۲۰۲۰، ۵۰۸)

شایانی باسه، هه ر له میانی زیاتر شوپبوونه وه مان به نیو ره نگدانه وه ی ژیا نی کریکاران له جیهانی شیعری کوردی و به ره مه می شاعیراندا، ئه وه مان بۆ ده رده که ویت، که تاراده یه ک کریکار وه کو چینیکی زیندووی نیو کۆمه لگای کوردی توانیویه تی سه رنجی گه لیک شاعیر به لای خویدا رابکیشیت و بیته هه وینی هه ندیک له بنیاتی ده قه شیعرییه کانیا ن و شاعیرانیش به هۆیه وه په یامی شیعری خو یان بدن به گوپی کریکاران و خوینه رانی کورددا. له و پرووه شه وه (عه بدوللا په شیو) وه کو شاعیریکی هه لقولای نیو بۆته ی ژیا نی پر چه رمه سه ری نه ته وه که ی توانیویه تی هه ست و هه لویستی نیشتمانیا نه ی ئا ویتته ی

ژیانی کریکارانی کورد بکات و دهنگی خوئی بخاته پال دهنگیان و دژایه تی خوئی به رانبهر سه رمایه داران و سته مکاران ده ربیریت. نموونه ی ئه مه ش ئه وه تا له ده قئی شیعری (کریکارین) ه که ییدا راشکاوانه ده لیت:-

کریکارین ، کریکارین ...

پهروه رده ی ئیش و نازارین

ئاره قریژین ...

ژین ئه نیژین ...

تا کو بژین ...

کریکارین ، کریکارین

کو له که ی ژینین ، به کارین

به هه لمه تی بازووی شانمان

به ته مه نی ...

(په شیو ، ۲۰۰۲ ، ۲۰۰)

پر مهینه تی تیکۆ شانمان

هه ر سه باره ت به رۆل و گرنگی چینی کریکاران و رهنگدانه وه یان له به ره مه می شاعیرانی کورددا و هه لدا نه وه ی لاپه ره کانی شیعری کریکاری له ئه لبومی شیعری کوردیدا ، (سه لام سه عید) ی شاعیری هاوچه رخی شیعری کوردی ده بینین ، که به شیوه یه کی کرده یی له سه ره تای سالانی هه شتا کانی سه ده ی رابردو وه خوئی له ناو چینی کریکاراندا بینوه ته وه و شیعه کانی رهنگدانه وه ی ژیانی خویه تی و هه میسه پالپشتی چینی کریکاران و ره نجه ران و چه وساو ه کانی نه ته وه که ی بووه . له و رووه شه وه ئه وه تا له شیعیکیدا به م شیوه یه هه ست و نه ستی خوئی به رانبهر به کریکاران ده رده بریت و ده لیت:-

کریکاری و نیوه رۆیه

سه ری کاست له گه ل ئه م خه مه قورسه دا

به کیش ده کهیت
کریکاری و ههنگاوه کانت کویرانه
شه قامه جه نجاله کانی ئەم شاره
پر کیشه یه ی پی ته ی ئە که ی
تۆر ی ئە که ی ته سه ری کاست
له نۆی هه ر دوو له پی ده ستا
توند هه لئه گری

(سه عید، ۱۹۸۵، ۵)

وهك ئاشکرایه، هه موو سالیك له رۆژی (۱) ی ئایاردا یادى چینی سه ربه رزی کریکاران له هه موو جیهاندا ده کریته وه و به هۆیه وه ده بیته پشوی فه رمی له هه موو ولاتانی جیهاندا و ده یه ها جوړ رپۆره سم و بۆنه و ئاههنگی تیدا ده گپردریت و زۆر جاریش خه لات و مه دالیای شه ره ف ده به خشریت به گه لیک له کریکاران. هه ر بۆنه و یاده پر شکویه ش لای گه لیک له نووسه ران و شاعیران ده بیته هه وین و که ره سه ی نووسین و شیع ر و هه ر نووسه ر و شاعیریکیش به پی توانا و سه ليقه ی خو ی هه ولده دات به هه ر شیوه یه ک بیت هه ست و نه ستی خو ی ده ربپریت و په یامی خو ی ئاراسته ی کریکاران و زه حمه تکیشان بکات و هاوسۆزی خو ی ده رده پریت. نموونه ی ئەمه ش ئەوه تا (ئه حمه د ئابلاخی) وه کو شاعیریکى به هه لۆیست له زۆریک له و بۆنه و ئاههنگانه دا ئەسپی شیعری خو ی تاوداوه له گه لیک له بنیاتی ده قه شیعریه کانیدا ئاوری له چینی کریکاران و په نجه ده رانی هیزی بازوو داوه ته وه و شیعری جوان و ناسکی بۆ ده ربپرین. له و رووه شه وه له ده قی شیعری (بۆیه کی ئایار) هه کیدا به م شیوه یه گوزارشت له و رۆژه پیرۆز و پرشنگداره ده کات و له شیوه ی دیالۆگدا گله یی و گازنده و سه رزه نشتی چینی سه رمایه دار ده کات، که چون به روبوومی په نجی کریکار ده چهنه وه و ده یبه ن بۆخۆیان، هه روه کو ده لیت :-

له و کاته وه ئه رکه کانمان به شکردوو

من : چاندنی میوه و

تو : خواردنی

من : به گه پر خستنی کارگه و

تو : بردنی

من : پهیدا کردنی پاره و

تو : خه رج کردنی

(ئابلاخی ، ۲۰۲۲ ، ۱۷۱)

وه ک ده بینین ، مه سه له ی کریکاران و په نگدانه وه یان له به ره مه می شیعریی
گه لیک له شاعیرانی کورد به شیوه یه کی دروست و جوان په نگیدا وه ته وه و به
هه ند وه رگراوه و شاعیرانیش له ریگه ی ده قه شیعرییه کانیا نه وه هه لویستی
خویان خستۆته پال چینی کریکاران و داکۆکیان له مافه په واکانی کریکاران
کردۆته وه .

ئەنجام

له کۆتایی توژیینهوه که دا، گەیشتینه ئەم ئەنجامانەى خوارەوه، که بریتین

له :-

– کریکاران ئەو چینه کۆمەلایەتیە ماندوونەناسانەن، که بەدریژایی میژوو
هەولیانداوه بەئارەقى ناوچهوان و بەرى رهنجى شانيان بژیویی ژيانى خۆيان و
خیزانه کانیان دەستەبەر بکەن، بەلام مخابن زۆرجار بەشیوازی جوراوجۆر
غەدریان لیکراوه و چهوسیتراونه تەوه.

– کریکاران له هەموو قوناغەکانی ژياندا هیزی بنچینهیی و داینەمۆی
هەموو پرووداویکی میژوویی گرنگ و پیکهینهری سوپای کار بوون و پۆلی
بەرچاویان هەبووه له گۆرانکاریه کانی ژياندا.

– پۆژی (۱)ی ئیاری هەموو سالیك، پۆژیکی میژووییە بۆ یادکردنەوه و
بەرزراگرتنی هەلۆیستی ماندوونەناسانەى کریکاران له سەرتاسەرى جیهاندا. له
هەمان کاتیشدا بۆتە هەوینى سەدان بابەتی ئەدەبیی جوراوجۆر و هونەری.

– کریکارانی کوردیش، هەمیشە بەپیی هەموو بارودۆخە سیاسى و
ئابوورى و کۆمەلایەتیەکانی کوردستان له گەل بەرهی میلله تدا بوون و
هەولیانداوه له گەل تەوژمی گۆرانکاریه کاندا خۆیان بگونجینن و پۆلی
ئىجابییان هەبیت.

– پرووداوی راپەرینه مەزنەکەى (گاوباغی) له شارى کەرکوک له سالی
۱۹۴۶ دژی رژیمی پاشایەتی له عیراقددا پۆلی بەرچاوی هەبوو له هینانە کایەى
چینی کریکاران بۆ نیو گۆره پانی ژیان و بەهەند وەرگرتنی ئەو پرووداوش
له لایەن شاعیران و نووسەرانهوه، که مەسەلەى کریکاران بیته هەوینى گەلیک
بابەتی ئەدەبی و هونەری.

– شاعیرانی کوردیش له ههردوو قۆناغی نوئ و هاوچهرخى شیعری کوردیدا (چهپ بوویتن، یان نا)، کهم تا زۆر و به پیی توانا و سه لیکه ی خۆیان له ههست و ناخیاندا کیشه ی چینایه تی و ئازار و چهوسانه وه ی کریکارانیان به هه ند وهرگرتوو و له بنیاتی هه ندیک له ده قه شیعریه کانیاندا رهنگیان پیداوته وه و به زمانیکی ساده و ساکار و له وینه یه کی شیعری جواندا په یامی خۆیان بلاوکردۆته وه.

سه رچاوه کان

۱. ئابلاخی، ئەحمەد (۲۰۲۲)، سه فهری هه ور، چاپخانه ی تاران، تاران.
۲. ئەحمەد، که مال مه زهه ر (د) (۱۹۸۶)، چینی کریکارانی عیراق، و. فوئاد مه جید میسری، چاپخانه ی (دار الشؤون الثقافية العامة)، به غدا.
۳. ئەلحه سه ن، ئیحسان محمه د (د) (۲۰۱۲)، ئینسایکلۆپیدیای کۆمه لناسی، و. دانا مه لا حه سه ن، ده زگای سه رده م، سلیمانی.
۴. الغزوی، فه می سلیم (د) (۲۰۱۶)، گۆرانی کۆمه لایه تی، و. د. سه مه د ئەحمەد، گ. زانسته کۆمه لایه تییه کان، ژ (۱)، به هار.
۵. به رزنجی، عومه ر مه عروف (۱۹۹۳)، مارف به رزنجی شه هید، چاپخانه ی رۆشنیری، هه ولیتر.
۶. په شیو، دکتۆر عه بدولا (۲۰۰۲)، دیوانی دکتۆر عه بدولا په شیو، سوید.
۷. ته به ری، ئیحسان (۱۹۹۴)، فیرکردنی فه لسه فه ی زانستی، و. د. حسین خه لیقی، چاپخانه ی (دارالحرية)، به غدا.
۸. حه مه د، یوسف عوسمان، چه ند ویستگه یه کی سایکۆلۆژی، چاپخانه ی ئۆفسیتی تیشک.
۹. حه سه ن، ره ئوف (۱۹۸۲)، کریکار و چیرۆکی کوردی، چاپخانه ی (علاء)، به غدا.
۱۰. خه زنه دار، مارف (د) (۲۰۰۱)، میژووی ئەده بی کوردی، ب ۱، چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده، هه ولیتر.
۱۱. خه زنه دار، مارف (د) (۲۰۰۶)، میژووی ئەده بی کوردی، ب ۷، ده زگای ئاراس، هه ولیتر.

۱۲. دلیر، خالد (۲۰۰۳)، چەند وشەیهك بۆ میژوو، سلیمانی.
۱۳. رهنجهر. جه میل (۱۹۹۵)، دیوانی جه میل رهنجهر، چاپخانهی زانکۆی سه لاهه دین ، ههولیر.
۱۴. روباتام، شیلا (۲۰۱۰)، ژنان له بزواتندا، و. یادگار حه مه غه ریب، چاپخانهی تهوار، سلیمانی.
۱۵. سه عید، سه لام (۱۹۸۵)، دیوانی دیوار، چاپخانهی ئیبراهیم عه زۆ، کوردستان.
۱۶. سه لام، شیخ (۲۰۱۹)، دیوانی سه لام، ئینتیشاراتی کوردستان، سنندج.
۱۷. که ریم، توانا ره شید (۲۰۱۲)، سلیمانی له نیوان سالانی ۱۹۴۵-۱۹۵۸، چاپخانهی رۆژه لات، ههولیر.
۱۸. که ریم، حه مه ی مه لا (۱۹۸۰)، دیوانی گۆران، چاپخانهی کۆپی زانیاری عیراق، به غدا.
۱۹. عزیز، عزالدین احمد (۲۰۱۴)، بنه ماکانی دهروونزانی گشتی، چ ۵، چاپخانهی رۆژه لات، ههولیر.
۲۰. مه زهر، که مال (د) (۱۹۸۵)، چەند لاپه ریهك له میژووی گه لی کورد، ب ۱، چاپخانهی (الادیب البغدادیة)، به غدا.
۲۱. محه مه د ئه مین، مه ریوان (۱۹۹۹)، دیوانی دلشاد مه ریوانی ، چاپخانهی تیشک، سلیمانی.
۲۲. محه مه د، موراد حه کیم (۲۰۰۴)، ئاکامه کۆمه لایه تییه کانی پراگواستن، سه نته ری لیکۆلینه وه ی ستراتیجی، چ ۲، سلیمانی.
۲۳. مه شخه ل، عه بدولا سلیمان (۲۰۲۰)، ئه نتۆلۆجیای شیعری کریکاری کوردی، ناوه ندی هونه ری و ئه ده بی کریکاری، ههولیر.
۲۴. میهرین، میهرداد (۲۰۰۹)، فوتابخانه فه لسه فییه کان، و. سیدۆ داود عه لی، چاپخانهی گه نج، سلیمانی.

ملخص البحث

(العامل في الشعر الكوردي الحديث والمعاصر)

حاولنا في هذا البحث وبصورة علمية أن نلتفت الى الطبقة العاملة ، الذين حاولوا بجهودهم وبعرق جبينهم وعلى مدى التأريخ أن يحصلوا على لقمة العيش لهم ولعائلاتهم . وفي الوقت نفسه أصبحت هذه الجهود ثمرة ونواة أولية لبناء مجاميع شعرية رائعة وبارزة من قبل الشعراء ، والذين تمكنوا أن يبعثوا من خلالها رسائلهم الى آذان العمال وجميع أفراد المجتمع .

البحث يتكون من مقدمة وقسمين رئيسيين وختم بأهم النتائج التي توصل اليها، ثم قائمة بالمصادر والمراجع ، ففي القسم الأول تناولنا في الجانب النظري تأثيرات العمال وانعكاساتهم وعلى مدار التأريخ البشري عامة وعلى وجه الخصوص في المجتمع الكوردي ، وتأثيرات الافكار الاشتراكية على حياة العمال . وفي القسم الثاني من البحث والذي تناول الجانب التطبيقي، حيث أوردنا نماذج كثيرة من قصائد شعراء الكورد بالتحليل والشرح الذين تناولوا مسألة العمال وقضاياهم المصيرية .

الكلمات الدالة : الشعر، العامل، الفكر، الواقعية.

Abstract

Laborers in Modern and Contemporary Kurdish Poetry

This paper, entitled (Laborers in Modern and Contemporary Kurdish Poetry), is an attempt to focus on laborers class in a scientific way. Throughout history, this class of people have been using their physical power to earn a living for themselves and their families. Laborers' tiredness and hard work have become the material and subject of many artistic and delicate Kurdish poems. In their poems, poets have passed their message to the laborers in particular, and the entire community in general.

This paper consists of an introduction, two main sections, conclusions and the references. Section one is a theoretical part that discusses the reflection of laborers in the history of humanity and the Kurdish community, as well as the impact of the ideology of socialism on laborers' life. Section two is an applied part in which several samples of Kurdish poems on laborers have been analyzed.

Key words: Poetry, Kurdish, Laborers, ideology.